

Peer Gynt

*Lavastus on pühendatud Ida Urbeli 120. sünniaastapäevale.
Ida Urbel oli legendaarne ballettmeister ja lavastaja, kes
alustas oma teatriteed Ugalas ning kelle loominguliste
tipphetkede ja elutöö sünnipaigaks oli Vanemuine. Üks
Urbeli loometee tippteoseid oli 1959. aastal Vanemuises
lavastatud ballett „Peer Gynt“.*

Ugala ja Vanemuise teatrite ning Tartu Ülikooli Viljandi
Kultuuriakadeemia koostöölavastus

101. hooaeg

151. hooaeg

HENRIK IBSEN

Peer Gynt

DRAMAATILINE POEEM KAHE VAATUSES

TÖLKIJAD RIINA HANSO JA PAUL-EERIK RUMMO

LAVASTAJA JA DRAMATURG KARL LAUMETS (VANEMUINE)

KUNSTNIK KRISTJAN SUITS (TALLINNA LINNATEATER)

MUUSIKALINE KUJUNDAJA VAIKO EPLIK

KOREOGRAAF RAUNO ZUBKO

VALGUSKUNSTNIK RENE LIIVAMÄGI

GRIMMIKUNSTNIK ÜLLE KONOVALOV (UGALA)

IDA URBELI ANITRA TANTSU KOREOGRAAFIA TAASTASID

MARE TOMMINGAS JA JELENA KARPOVA (VANEMUINE)

ETENDUSE JUHT AILI NOHRIN (UGALA)

LAVAMEISTRID ANDRE KÕIV, RAGNAR SOA, SIIM TUBLI JA JÜRGEN PETERS

(UGALA) VÕI KAUPU JALAS, TAIVO PÖDER, TANEL PÄRN,

URMAS POOM, JÜRI URBEL (VANEMUINE)

VALGUSMEISTER SANDER ALEKS PAAVO (UGALA)

HELIMEISTER TÕNU SÄRKI (UGALA)

GRIMEERIJAD ÜLLE KONOVALOV JA MERLE SALUVEER (UGALA)

KOSTÜMEERIJAD LIIA PRANTS JA ANU VABAMÄE (UGALA)

ESIETENDUSED 7. NOVEMBRIL 2020 UGALA SUURES SAALIS JA

12. NOVEMBRIL 2020 VANEMUISE VÄIKESES MAJAS

Osades

PEER GYNT Martin Mill (Ugala)

ÅSE, tema ema Luule Komissarov (Ugala)

SOLVEIG Liisbeth Kala

HELGA, Solveigi õde Luisa Lõhmus

SISSERÄNNANUD ASUNIK, Solveigi ja Helga isa Aarne Soro (Ugala)

HÆGSTADI PEREMEES Riho Kütsar (Vanemuine)

INGRID, tema tütar Anumai Raska

PEIGMEES ja TEMA ISA Saamuel Pilpak ja Janek Vadi (Ugala)

PULMALISED Johanna Vaiksoo, Pirte Laura Lember, Frida Jantson-Köstner, Maria Valk, Erko Sild, Hendrik Lõhmus, Theodor Tabor, Siim Maran, Germo Toonikus, Henri Vaikre, Sander Etverk

KOLM KARJATÜDRUKUT Frida Jantson-Köstner, Pirte Laura Lember, Maria Valk

NAINE ROHELISES Johanna Vaiksoo

DOVRE-VANA, trollide kuningas Riho Kütsar

TROLLID Aarne Soro, Janek Vadi, Pirte Laura Lember, Frida Jantson-Köstner, Maria Valk, Anumai Raska, Erko Sild, Hendrik Lõhmus, Saamuel Pilpak, Theodor Tabor, Siim Maran, Germo Toonikus, Henri Vaikre, Sander Etverk

SUUR KÕVER Janek Vadi

KARI Pirte Laura Lember

Master COTTON, Monsieur BALLON, härra von EBERKOPF, reisivad härrasmehed Riho Kütsar, Janek Vadi, Aarne Soro

MAROKO PEOLISED Johanna Vaiksoo, Pirte Laura Lember, Frida Jantson-Köstner, Maria Valk, Anumai Raska, Luisa Lõhmus, Erko Sild, Hendrik Lõhmus, Saamuel Pilpak, Theodor Tabor, Siim Maran, Germo Toonikus, Henri Vaikre, Sander Etverk

ANITRA, beduiinipealiku tütar Maria Valk

PIIGADE KOOR Johanna Vaiksoo, Pirte Laura Lember, Frida Jantson-Köstner, Anumai Raska, Luisa Lõhmus

BEGRIFFENFELDT, Kairo hullumaja direktor Janek Vadi

HUHUU, keeleuuendaja Malabari rannikult Luule Komissarov

FELLAH kuninga muumiaga Riho Kütsar

HUSSEIN, Hommikumaa minister Aarne Soro

HULLUD Johanna Vaiksoo, Pirte Laura Lember, Frida Jantson-Köstner, Maria Valk, Anumai Raska, Luisa Lõhmus, Erko Sild, Hendrik Lõhmus, Saamuel Pilpak, Theodor Tabor, Siim Maran, Germo Toonikus, Henri Vaikre, Sander Etverk

LAEVAMEESKOND Erko Sild, Hendrik Lõhmus, Saamuel Pilpak, Theodor Tabor, Siim Maran, Germo Toonikus, Henri Vaikre, Sander Etverk

KOKK Riho Kütsar

PASTOR Erko Sild, Hendrik Lõhmus, Saamuel Pilpak, Theodor Tabor, Siim Maran, Germo Toonikus, Henri Vaikre, Sander Etverk

MATUSELISED Johanna Vaiksoo, Pirte Laura Lember, Frida Jantson-Köstner, Maria Valk, Anumai Raska, Luisa Lõhmus

NÖÖBIVALAJA Janek Vadi

KÕHN OLEND Aarne Soro

VANA SOLVEIG Luule Komissarov

TANTSIJAD Walter Stuart Isaacson, Külli Reinkubjas (Vanemuine)

Sander Etverk, Frida Jantson-Köstner, Liisbeth Kala, Pirte Laura Lember, Hendrik Lõhmus, Luisa Lõhmus, Siim Maran, Saamuel Pilpak, Anumai Raska, Erko Sild, Theodor Tabor, Germo Toonikus, Henri Vaikre, Johanna Vaiksoo ja Maria Valk on TÜ VKA teatrikunsti 14. lennu tudengid.

Kursuse juhendaja on Katariina Unt.

Kostüümid valmistasid Ugala teatri kostüümi-meistrid Lily Kraav, Tiiu Palmiste ja Viive Tõlpus ning praktikant Sylvia-Saskia Noorhani Tartu Kutsehariduskeskusest.

Kudumid valmistas Oleg Titov.

Kostüümide vanutamisel olid abiks TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia dekoraator-butafoori eri-ala III kursuse üliõpilased Emilie Kirsi, Susanna Liisa Mildeberg, Triin Närep ja Ksenia Yakovleva. Juhendas Vanemuise kostüümidekoraator Ivi Vels.

TÜ VKA teatrikunsti 14. lennu tudengid grimeerivad end selles lavastuses ise, neid juhendas Ülle Kononov.

Peer – Ülo Rannaste
Anitra – Elena Poznjak-Kõlar
Koreograaf Ida Urbel, Vanemuine 1959

Åse – Marta Tarto
Peer – Ülo Rannaste
Koreograaf Ida Urbel, Vanemuine 1959

Peer – Vladimirs Latišonoks
Koreograaf Mare Tommingas,
Vanemuine 2006

Ida Urbeli elutöö lavastajana on aukartust-äratav ja tema pärand Eesti tantsu- ja balleti-kunstile hindamatu.

Tänu Urbelile saame rääkida Eesti esimesest balletist „Kratt“ (E. Tubina originaalmuusikale), mis tänase päevani ärgitab erinevaid koreograafe ja lavastajaid teema juurde pöörduma ja oma kratti otsima.

Eredaim ja legendaarseim Urbeli ballettide seas on kindlasti „Peer Gynt“, mis oli murranguline nii lavastuslikult kui ka tantsutehniliselt. Selles lavastuses tantsisid end Eesti kultuurilukku Ülo Rannaste, Elena Poznjak-Kõlar, Maie Maasik jpt. Urbeli loomupärane lavastajaanne ja musikaalsus avaldusid lavateose suurepärase ansamblites ja detailitäpsetes rollilahendustes.

Ida Urbel andis usu ja trotsi, et ka pärast teda on ja jääb Vanemuisesse tants, mis ühendab tänase päevani erinevaid žanre ja on oma loominguilistes otsingutes samas ka sõltumatu.

See, et Karl Laumets toob lavale Ibseni „Peer Gynti“ pühendusega Ida Urbelile, on märgiline. „Peer Gynt“ võtab endale lavastaja, mitte vastu-pidi. Looja omakorda valib talle omase tee, millist Peeri rada käia.

Urbel oli suur looja, kes oli pühendunud lavakunstile. Ta pani Ugala ja Vanemuises aluse millelegi väga erilisele, mida sõnades on ehk isegi raske määratleda – järjepidevusele, mis tekitab aukartust ja loomingulist kiusatust mõista oma juuri.

*Mare Tommingas,
Vanemuise balletijuht*

Ida Urbel

Lavastaja ja ballettmeister **Ida Urbel** (1900–1983) oli pärit Viljandimaalt, ristimisel sai ta eesnimesid rohkemgi: Ida-Erika-Elisabeth. Ida isa Artur Urbel ilmutas nooruses huvi joonistamise vastu, erinevad õpingud viisid mehe ka Peterburi, kus temast sai meisterlik kuldaja, kes muuhulgas kaldas lehtkullaga üle ka tsaari trooni. Juhuse tahtel sai temast ka teatrihuvi-line, tänu teatris töötavale tuttavale käis ta palju Maria teatri etendustel. Ida ema oli kodune, hästi toimekas ja praktiline naine, keda tema kiiruse ja liikuvuse tõttu kutsuti linavästrikuks.

Urbeli vanemad olid oma aja kohta eesrindlikud inimesed ning otsustasid, et tütarlapse elu eesmärk ei ole meheleminek, vaid et tüdruk peab saama hea hariduse. Eriti tähtsaks peeti keelteoskust ning loodeti, et hea haridusega neiu saab tööd koduõpetajana. Nii alustas Ida kooliteed erakoolis, kus õppetöö oli saksa keeles ja lisaks õpiti ka vene ja prantsuse keelt. Hiljem läks ta sellest koolist

üle Viljandi Tütarlastegümnaasiumisse. Selles koolis oli tore võimlemisõpetaja, kes pani lapsed tantsima ja tantsudega esinema. Ida ise on meenutanud, et tantsima kippus ta juba varakult, aga väga suurt esinemissoovi tal polnud, pigem meeldis talle omaette tantsida.

Pärast kooli lõpetamist lidal guvernandikohta saada ei õnnestunud – ajad olid rasked, tööpuudus oli suur. Ta andis soovijatele keeletunde erinevates keeltes ning tikkis ja kaunistas pärlitega daamide tualette. Samuti tegi Ida kaastööd kinole: kirjutas tušiga väikestele klaasitükkidele eestikeelseid tiitreid, vahel ka tõlkis neid. Ta on kurtnud, et tema tõlked olid ilmselt kehvad, sest eestikeelset haridust ei olnud ta kunagi saanud. Tulevase töö jaoks oli aga filmide vaatamine kasulik, sest seal nägi ta palju ka erinevaid tantse ja tantsustiile.

Urbel on öelnud, et tal polnud mingit soovi ise tantsijannaks saada. Plaanis oli minna hoopis Tartu Kõrgemasse Kunstikooli Pallas graafikat õppima. Aga elu tõukas teisele poole. Pärast gümnaasiumi kutsuti teda sinna ja teisale tantse seadma. Vahel tantsis ta heategevusüritustel ja lõi ka tantsud endale ise. Siis palus üks Viljandi näitering oma lavastusele tantse seada ja sealt see alguse sai. Umbes 20-aastaselt sattus Urbel Viljandi näiteseltskonda, mis koosnes peamiselt trükiköistest. Sama seltskond algatas õige varsti ka teatriseltsi loomise, millest kasvas välja Ugala teater. Urbel jäi teatritegijatele silma, sest tegeles Viljandis mitmel pool laste tantsu- ja võimlemisrühmadega, samuti õpetas gümnaasistidele peotantse.

Peagi tundis Urbel, et teadmisi jääb väheks ning oleks vaja haridust. Õppima ajendas teda ka üks konkreetne juhtum, nimelt Ugala dirigendi Karl Grünwaldi kriitika. Koidu seltsis tehti

lavastust „Geiša“ ja sinna oli tarvis jaapani tantse. Urbel aga ei teadnud jaapanipärasest liikumisest suurt midagi. Ta oli kinos näinud filmi, kus jaapanlased tantsisid sõrm püsti ning viimases hädas ta seda võtet kasutas. Grünwald olevat selle peale naerma pahvatanud ja küsinud, et kas preili Urbel tõesti arvab, et jaapanlased nii tantsivadki? Urbel meenutas, et selle peale loobus ta kõigist töopakumistest ja sõitis Tallinnasse tantsuõpetaja Gerd Neggo juurde. Mitte küll tema stuudiosse õppima, aga eratunde võtma, et omandada teadmisi erinevatest liikumistehnikatest ja stiilidest. Gerd Neggo oli tollaegses Eestis liikumise alal suur autoriteet, ta oli õppinud kuulsa saksa vabatantsu (plastilise tantsu) looja Rudolf Labani juures. Neggo laskis Urbelil tantse luua, andis tagasisidet ning lubas tal oma tunde vaadata. Klassikalise tantsu tunde võttis Urbel Estonia tantsijalt Robert Roodilt. Tallinna koolituse juurde kuulusid loomulikult ka kõik Estonia etendused, eriti operetid ja ooperid, aga ka draamalavastused.

Urbel tegi tantsuseadeid Ugala lavastustele ning organiseeris juhendatavatest tütarlastest tantsurühma, keda ta spetsiaalselt Ugala lavastusteks treenis. 1926. aastal sai Ugala kutse-line teater ning natukese aja pärast võeti ka Urbel Ugala tööle. Tema tööks oli luua operetide tantsud, aga ka teiste lavastuste tegelaste liikumisjoonised. Arvustused kiitsid tema tööd väga ja ka kolleegid on oma mälestustes olnud väga soosivad.

Urbeli elu pikim reis viis 1931. aastal Pariisi. Mäe maailmanäitusele, aga Urbelil oli selle sõiduga veel üks tagamõte. Nimelt oli tal erastuudio, mille pidamiseks hakati nõudma tantsuõpetaja diplomit. Urbelil seda ei olnud. Ta oli välja uurinud, et Pariisis on õppeasutus, kus õpetatakse kõiki enamlevinud tantsustiile ja valmistatakse ette professionaale. Seal oli võimalik teha eksternina eksam ja saada vajalik paber. Eksamiaeg oli Urbelil kokku lepitud. Ühel hommikul läks ta kellelegi midagi ütlema linna eksamit sooritama. Eksam õnnestus üle ootuste hästi ja Urbel sai vajaliku professionaalsust tunnistava tõendi.

Reisi järel läks Urbeli karjäär Ugala ainsa ülemäe: kõik kiitsid tema tantsuseadeid, Urbel sai ettepaneku teha tantsuseadeid ka Pärnu Endlas. Ugala juht Alfred Mering läks aga 1933. aastal tööle Vanemuisesse ning hakkas seejärel Urbelitki sinna kutsuma. 1935. aastal vastas Urbel lõpuks jaatavalt.

1935. aasta oli Vanemuise teatri ajaloos pööranguline. Teater oli pikka aega kiratsenud, võimutses operett, mis oma tasemelt oli aga kehvake ja publikut enam ei tõmmanud. Vanemuise seltsi juhatus oli huvitatud ainult sissetulekust. Teater oli kriisis. 1935. aastal toimus teatri arengus murrang: Vanemuise uueks direktoriks sai Otto Aloe ja peanäitejuhiks Kaarli Aluoja, ooperite lavastaja oli Eino Uuli ning dirigentideks Eduard Tubin ning Juhan Simm. Urbeli ametinimetuseks sai „alaline liikumisjuht“, mis osutus ka sisuliselt õigeks – temast sai alaline liikumisjuht 1935. aastast kuni elu lõpuni.

Kui Urbel Vanemuisesse tuli, oli teatril olemas 12-liikmeline tantsurühm, rühma silmapaistvaimad tantsijad olid Velda Otsus ja Udo Väljaots. Tantsutrupi tase ja ettevalmistus olid ülimalt ebaühtlased. Urbel organiseeris kohe ka noorema treeningrühma, et trupile järelkasvu saada. Esimeseks tööks Vanemuises olid liikumisseaded ja tantsud Evald Aava ooperile „Vikerlased“.

Juba 1937. aastal tegi Urbel julge sammu, tuues publiku ette vaid napilt pool aastat tema käe alla tegutsenud tantsurühma iseseisva õhtu ehk Vanemuise tantsurühma tuluõhtu. Kava võeti väga soojalt vastu, ehkki tehti ka kriitikat trupi ebaühtlase tantsoskuse kohta. Vanemuise balletitrupi sünniaastaks peetakse aastat 1939, kui tantsutrupp tõi välja esimese täismõdulise balletiõhtu. See koosnes kolmest osast, esimeses osas etendati Tšaikovski „Karnevalisüiti“ ja ülejäänud kaks osa koosnesid erinevatest tantsunumbritest. 1944. aastal jõudis publikuni Vanemuise balletirühma esimene täismõduline balletilavastus, milleks oli C. Pugni „Esmeralda“. Kriitikud reageerisid jõuliselt, kirjutasid nt kirjanikud Erni Hiir ja Johannes Semper ning arvustuste üldhoiak oli tunnustav.

Siitpeale algas Ida Urbeli tähelend lavastajana. Aastatel 1935–1974 oli ta Vanemuise ballettmeister, Vanemuise teatris töötas ta aastani 1980. Hilisemas eas lavastas Ida Urbel ka oopereid ja operette. Väike loend Urbeli tuntumatest lavastustest: 1943 Eduard Tubin, „Kratt“; 1946 Sergei Prokofjev, „Romeo ja Julia“; 1950 Eugen Kapp, „Kalevipoeg“; 1952 Reinhold Glier, „Vaskratsanik“; 1958 Lydia Auster, „Tiina“; 1959 Edvard Grieg, „Peer Gynt“; 1963 „Paganini“; 1967 Ülo Vinter, „Kevade“; 1969 Georges Bizet, „Carmen“; 1970 Sergei Prokofjev, „Õnnemängija“.

Kõik, kes Ida Urbeliga koos on töötanud, tõstavad peaaegu esimese asjana esile tema erakordset fantaasiat, samuti suurt töö- ja õppimisvõimet, head kirjanduse tundmist ja mõistmist. Samuti kiidetakse tema musikaalsust, oskust muusikat tunnetada. Meenutatakse, et ta ei karjunud iialgi, tegi oma tööd vaikselt ja rahulikult, aga oli samas väga põhimõttekindel. Urbel oli tõeline daam. Tantsuharidust oli tal vähe, põhimõtteliselt oli ta iseõppija, kes kasvas koos oma trupiga. Ida Urbel jäi elu lõpuni vallaliseks, tema isiklikust elust on vähe teada.

Edvard Griegi „Peer Gynt“, üks Urbeli õnnestunumaid balletilavastusi, esietendus Vanemuises 1959. aastal. Lavastus oli üle kolme tunni pikk ning seda mängiti täismajale 85 korda. Nimiosa tantsis Ülo Rannaste, Rohelist Tüdrukut Maie Maasik, Anitrat Elena Poznjak, Ingridit Regina Tõško, Solveigi Tiia Saealle. Lea Tormis kirjutab sellest lavastusest oma 1976. aastal ilmunud raamatus „Eesti balletist“: „Ida Urbeli osa lavastuse sünniloos ei piirdunud ainult ballettmeisteri tööga – faktiliselt tuleks teda nimetada üheks balleti kaasautoriks. „Peer Gynti“ varasemate balletivariantidega võrreldes on „Vanemuise“ oma kahtlemata kõige terviklikum ja kõige lähedasem Ibsenile.“ Ida Urbel on omalt poolt meenutanud: „Eks ma sain kuulda, et juba minu „Peer Gynti“ lavastada tahtmisel suhtuti väga skeptiliselt. Sellepärast, et filosoofilist mõtet on üldiselt balletis raske anda. /.../Kõige suuremaid raskusi väljanuputamisel tekitas mulle Ibseni mõte, õieti Peer Gynti mõtted, et kas ta on õigesti elanud, see sibula lahtikoorimine /.../ (H. Aumere „Ida Urbel“, Eesti Raamat 1989).

Kasutatud kirjandus: Helga Aumere „Ida Urbel“ (Eesti Raamat, 1989)

Henrik Ibsen

Suur norra kirjanik **Henrik Ibsen** (1828–1906) sündis Norra väikelinnas Skienis, kus põhiliselt tegeleti puidutööstusega. Ibseni isa Knud oli varakas kaupmees, kes omakorda põlvnes nimekast Bergeni laevaomanike suguvõsast. 1835. aastal tabas Knud Ibseni äri pankrot ning pere jäi ilma suuremast osast varast.

Vaikse ja unistama kalduva Ibseni lapsepõlvest on vähe teada: ta soovis saada arstiks ning lahkus pärast leeris käimist vanematekodust, et saada apteekriõpilaseks. Grimstadis, kuhu noormees suundus, leidis ta endale paar lähedast sõpra ning nende tulised vaidlused maailmas toimuva üle vormisid Ibsenist ägeda vaenlase „paremale seltskonnale“, kristlusele ja kirikule. Euroopa mässulisus (Prantsuse revolutsioon, Ungari ülestõus) vajutas noormehe arengule oma pitseri. Ta luges sel perioodil palju filosoofilist kirjandust (Voltaire, Kirkegaard jt), õppis kreeka ja ladina keelt ning kirjutas eraõpetajale kirjandeid. Nii Ibsen kui

ka tema sõbrad tegid kirjanduslikke katsetusi ning kirjutasid värse. Ibseni esimesed luuletused ilmusid Brynjolf Bjarme pseudonüümi all kohalikus ajalehes. Esimene näidend valmis 1849. aastal ja kandis nime „Catilina“. Teos pole kunstiliselt tugev, ent on norra kirjanduses erilisel positsioonil, sest käsitleb ainsana 1848. aasta revolutsioonilisi sündmusi Euroopas. Teatrid näidendit lavale ei toonud, aga sõprade vaimustus ja usk tema andesse aitasid teha apteekriselli tööga lõpparve ning kolida Grimstadist Kristianiasse ülikooliharidust omandama. Ibsen kirjutas kaastöid töölislehele ning andis koos mõttekaaslastega välja nädalalehte „Inimene“, kus temalt ilmus ka hulk luuletusi. Teatrilavale jõudis ka tema esimene näidend „Normannid“, mida mängiti pealkirja all „Vägilaskalm“.

19. sajandi keskpaigas oli Norras nagu teisteski Euroopa maades aktuaalne rahvusliku kultuuri küsimus, hakati rajama ka sealset rahvuslikku teatrit. Senises Norra teatris mängiti taani-keelseid näidendeid, ka näitlejad olid põhiliselt taanlased. Norrakeelse teatri asutaja Ole Bull kutsus Ibseni kui tuntust kogunud norra näitekirjaniku vastloodud Bergeni Norra Teatri kunstiliseks juhiks ja lavastajaks. Alanud uus eluperiood polnud Ibseni jaoks lihtne, sest töö nõudis palju suhtlemist, mis tema kinnise natuuri jaoks oli keerukas. Rusuv oli ka töö, et materjalidesse polnud võimalik süveneda, sest pea igal nädalal tuli lavale tuua uus lavastus (sama olukord valitses algusaastatel ka vastloodud poolprofessionaalsetes Eesti teatrites). Ometi tuli see keeruline aeg Ibsenile näitekirjanikuna kasuks, sest võimaldas teatrit lähemalt tundma õppida ning reisida ja silmaringi avardada. Bergenis tutvus Ibsen ka oma tulevase abikaasa

Susannah Daae Thoreseniga, kellega ta abiellus 1858. aastal. Loominguliselt oli periood viljakas, ehkki selle perioodi näidenditest ei ole ükski ajaproovile vastu pidanud. Küll aga jõuavad juba sel ajal Ibseni loomingusse tema kõrgperioodi näidenditeski olulised filosoofilised teemad, eelkõige kutsumuse ja missiooniga seotud küsimused.

Uue perioodi Ibseni elus avas pakkumine Kristiania Norra Teatrist, kus oli samuti tekkinud plaan rajada rahvuslik teater. Ibsenist saabki pealinna teatri kunstiline juht. Paraku oli kirjaniku elu majanduslikult keerukas juba Bergenis ning muutus veelgi keerukamaks Kristianias, seetõttu võtavad maad skeptitsism ja pessimism ning nende seltsis ka alkohol ja enesetapumõtted. 1864. aasta 5. aprillil lahkus Ibsen kodumaalt ning jäi eksili tervelt 27 aastaks. Ta sõitis Itaaliasse ja sealt edasi Saksamaale ning elas nii Roomas, Dresdenis kui Münchenis. 1866. aastal valmis värssdraama „Brand“ ning 1867. aastal „Peer Gynt“. Pärast „Brandi“ valmimist määrati Ibsenile Norra Stortingi toetusraha, mis aitas kirjanikul lõpuks pääseda majanduslikust surutisest. „Brandi“ ja „Peer Gynti“ edu tegid Ibseni tuntuks ja populaarseks terves Skandinaavias, kasvas ka kirjaniku kuulsus terves Euroopas ning paljude riikide valitsejad hakkasid talle jagama aurahasid ja ordineid. Kuna selja taga olid pikad aastad täis pettumusi ja vaesust, oli kirjanik harjunud maailmaga distantsti hoidma. Nii sai ta laiemalt tuntuks kui mõistatuslik ja karm põhjamaalane, kodumaal nimetati teda korduvalt sfinksiks.

Siit alates muutub Ibseni elulugu üsna sündmustevaeseks, paljud biograafid panevadki sellel kohal punkti. Kirjanik vahetab välismaal elades aeg-ajalt elukohta ning 1880ndatel aastatel algab tema loomingus nn kaasajadraamade periood, mida peetakse ka tema kirjandusliku tegevuse kulminatsiooniks. Järjestikku ilmuvad kaksteist näidendit: „Ühiskonna toed“ (1877), „Nukumaja“ (1879), „Kummitused“ (1881), „Rahvavaenlane“ (1882), „Metspart“ (1884), „Rosmersholm“ (1886), „Naine merelt“ (1888), „Hedda Gabler“ (1890), „Ehitusmeister Solness“ (1892), „Väike Eyolf“ (1894), „John Gabriel Borkman“ (1896) ning „Kui me surnud ärkame“ (1899).

1891. aastal tuli Ibsen tagasi Norrasse ning elas Kristianias. Ibseni elu lõpuaastad olid kurvad: kirjanik kaotas mälu. Henrik Ibsen suri 1906. aastal.

Tänapäeval on Ibsen maailma teatrilavadel lavastatavatest näitekirjanikest lavastuste arvult Shakespeare'i järel kohe teisel kohal. 2008. aastal asutas Norra valitsus rahvusvahelise Ibseni auhinna, mis antakse üksikisikule, asutusele või organisatsioonile, kes on näitekirjandusse või lavakunsti valdkonda toonud silmapistvalt uuenduslikke tuuli. Auhinna laureaat kuulutatakse välja 20. märtsil ehk Ibseni sünniaastapäeval ning auhinna suurus on 2,5 miljonit Norra krooni (ligikaudu 222 735 eurot). Auhind antakse kätte Norras toimuval Ibseni teatrifestivalil.

Kasutatud kirjandus: Arvo Alase järelsõna raamatule „Henrik Ibseni näidendid II“ (Eesti Raamat 1881), internet

Ääremärkmeid „Peer Gyntist“ kui moraalidraamast

Ibseni kahest suurest värssdraamast on värvikat ja fantaasiaküllast „Peer Gynti“ üldiselt peetud lahendamaks ja otsekui minnalaskvamaks kui sellele eelnenuid karmides toonides „Brandi“. Kummasegi korduvalt sukeldudes võib aga jõuda ka vastupidise järelduseni, vähemalt mis puudutab kummagi teose moraalseid konsekvентse.

Tõlgendamine (mingi teo/teose oletatava tähenduse avamine või talle selle omistamine) on teadagi tänamatu töö – „Peer Gynti“ puhul veel eriti, kus autor on põhiliinide kõrval pühendanud hulga jõudu ja tekstimahtu sarkasmiks oma kriitikute ja lahtimõtestajate kallal. Eriti kontsentreeritud kujul näeme seda IV vaatust kulmineerivas hullumajastseenis, mille tegevuskoht juba iseenesest mõjub kõneka vihjena, nagu ka „direktori ja doktori“ Begriffenfeldti (umbes nagu „mõistete v. terminite väli“) nimi. Kusjuures esitusest ei kuma läbi üksnes poleemika konkreetsete vastaste või eksiteel olijatega, vaid ka põhimõttelisem umbusk tõlgendamise (kui kordumatu teose kordumatu sisu kitsendamise, moonutamise või hajutamise) kui niisuguse suhtes. Ja eks olegi nii, et mingi teose tervikliku tähenduse kandja (vastaja küsimusele „mida sellega on öelda tahetud?“) on ja saabki olla vaid see teos ise.

Siiski on nii „Brandis“ kui „Peer Gyntis“ piisavalt pidepunkte, et vaadelda neid näidendeid mitte üksnes spontaanset esteetilisest naudingut pakkuvate kunstiteostena, vaid ka – või autorit käivitunud impulsi mõttes koguni eeskätt – omamoodi moraliteedena. Jah, mitte just ühemõtteliste epistlitena, kuid dramatiseeritud (ja äratuntavalt isiklikult läbikannatatud) moraalifilosoofiliste esseede või traktaatidena küll. Võime näha neis omavahel konkureerivaid katseid vastata Kanti küsimusele „Was soll ich tun?“ – mida peaks inimene maailmas tegema, kuidas toimima, nii et see oleks õige ja hea.

Seejuures näib Ibsenit vaevavat eriti küsimus, mis on (ja kas on üldse olemas või kujuteldavgi) inimese toimimise õigsuse lõplik kriteerium. Ja kui niisugust mõõdupuud pole või ta on tunnetamatu, kas see peaks siis tähendama kogu probleemi kui asjakohatu päevakorrast mahavõtmist – koos kujutlusega südametunnistusest. Selle nurga alt mõeldes ei saa mööda Ibseni elupikkusest unistusest sulatada oma teadvuses täiuslikuks tervikuks kokku maisele heaolule orienteeritud paganlus ja mitte-siit-ilmast-pärinevat-kuningriiki esindav kristlus. Unistust ja püüdlust, mille silmapaistvaimaks kirjanduslikuks vormistuseks on mastaapne „maailmadraama“ „Keiser ja Galilealane“, mida autor kangekaelselt ja kõikide kiuste pidas oma kõige olulisemaks teoseks – tõsiasi, mis laseb seda käsitleda kogu tema loomingu võtmena.

Brand allutab oma *mina* kõige täiega Jumala tahtele, Absoluudile; see määrab tema suhte iseendaga, teistega, surma ja lunastusega. Peer Gynti maailmapildi keskmes seevastu on vankumatult tema *ise*, ning lugeja/vaataja saab lõbu tundes jälgida, millise mõnuga autor karikeerib tema oportunistlikke manipulatsioone Jumala ja tegelikkusega, tontidest ja ligimestest rääkimata. Poleks nagu kahtlustki, kumba autor eelistab – vähemalt ideaalina, olgu siis selle järgimisega kuidas on. Liati kui ta on öelnud, et Brand kujutab teda, Henrik Ibsenit, ennast tema parimail hetkil.

Siiski pole asi niisama lihtne: nii nimitegelase kui ka autori järjekindlusele vaatamata jääb „Brandis“ lõpuks kõik lahtiseks – mitte ainult see, kas Absoluudi järgimine on üldse inimesele jõukohane või vältimatult vajalikki (või üldse lubatav, kui toob kaasa kas või üheainsa ligimese hukksaamise), vaid ka see, kas Brandi või kelle iganes kujutlus Jumala tahtest ja sellest tulenevast kategoorilisest imperatiivist saab olla kindla peale adekvaatne ja seega üldse järgimist vääriv. Ja kas Brandi ajaliku isiku hukkumine kaudselt ta enda süül vallapääsnud laviinis märgistab tema vaimsetegi püüdluste ja võitluste ekslikkust või, vastupidi, on just nende apoteosiks nagu Jeesuse ristisurm.

Tagatipuks jääb mitmemõtteliseks ka lõppotsusena serveeritav „Ta [Jumal] on *Deus Caritatis*“, mille ütlejat autor ei ava.

Mis saab aga naljaka külapoisina alustanud Peer Gyntist, kelle ambitsioossus, nagu tüki lahtihargnemise käigus järjest enam ilmneb, ei jää maha Brandi omast, on aga vaimult ja teostamistaktikailt sellele vastupidine?

Peer Gynti tükis tema nõrkustega – just sellisena, nagu ta parajasti on ja eluaeg on olnud – ei lunasta mitte abstraktsetes kõrgustes olev Absoluut, vaid seda teeb oma usu, lootuse ja armastusega üks naine, nimepidi Solveig. Üks inimene lunastab teise; lootkem siis – nagu laulusalmis – et igaühe jaoks on kuskil keegi.

Kuid kas see asi „Peer Gyntis“ käib ikka päris nõnda? Märgakem, et „Peer Gynti“ finaalis ei astu Solveig meie ette mitte lihtsalt ühe maise naisena, ühe ajalikus plaanis uskumatult kannatliku pruudina, vaid on pandud end sõnaselgelt esitlema kui Jumalaema analoogi ja taevaliku halastuse taotlemise allegooriat. Nõnda osutub ka Peerile osaks saav andestus oma allikalt pigem sealpoolseks ja niisiis kriiteeriumilt seletamatuks nagu Brandigi puhul. Tulemusena muutub moraalsete pingutuste ja isegi kahetsuse vajalikkus pimeloteriiks ja see, mida prohvetlik Ibsen Brandi suu läbi ja Peer Gynti näol puust ette tehtuna inimsoole kõige rohkem pahaks paneb – kompromislikkus ja kalkuleeriv poolikus igas asjas – osutub igaviku palge ees justnagu niisama õigustatuks kui vastupidinegi hoiak.

Nii või teisiti ei jäta autor „Peer Gyntis“ tingimusteta lunastusele, lähtugu see kust tahes, kindlat viimast sõna: päike küll tõuseb ja Solveig laulab järjest valjemini, aga keskpärast inimsugu ümbersulatamisega ähvardav Nööbivalaja tuletab nurga tagant meelde järgmist ristteed, järgmist piirsituatsiooni, järgmist tõehetke...

*

Paar sõna käesolevast, Tallinna Linnateatri tellimusel tehtud tõlkest.

Samas kui „Brand“ jõudis eesti keelde ja siinsele lavale alles nii hilja kui 2014. aastal, on „Peer Gyntist“ ammust aega olemas kunstiväärtuslik eestindus Marie Underilt (esmalavastus selle põhjal oli 1926. aastal „Vanemuises“) ja võinuks ju ehk piirduda selle mõõduka redigeerimisega. Kuid värske ülelugemine ja lähem tutvumine nii algupärandi, analüütiliste käsitluste ja muude taustamaterjalidega, nagu ka ülevaadetega varasematest ja uuematest lavastustest, andsid tugeva impulsi teha siiski päris uus eestindus.

Põhiliselt kasutasin „Brandi“ töötlemisel omandatud kogemust: värsimõõtude vaheldamist, liikuvuse ja loomulikkuse taotlemist värsi- ja lauserõhkudega mänglemise teel ja värssteksti pikkimist proosaga vastavalt stseeni meeleolule ja tegelaste suhetele. Ülepingutatud riimimisele eelistasin lausestuse selgust ja tonaalsuse sobivust sõnavalikul. Mõnevõrra vähendasin vihjeid lokaalsetele ja/või ilmselgelt omaaegsetele päevakajalistele asjaoludele, et tugevdada muljet sisulise sõnumi inimlikust üldkehtivusest.

Kuna suur jagu nimitegelase hooplemistest põhineb rahvaluulelistel legendidel ja muinasjutudel, milles kirjeldatud seiklused ja vägiteod Peer enda arvele kirjutab, andsin tõlkes vastavatele kohtadele põgusalt eesti regivärssi (pigem küll mitte ürgset, vaid Kreutzwaldi-pärast) meenutava ilme. Tõsisemad ja pseudotõsisemad arutlused ja mõtisklused vormistasin blank-värsina (5-jalaline riimita jamb).

Solveigi laulud nii IV vaatuses kui ka näidendi lõpus sõandasin maandada proosaks (mis samas soovi korral ei välista nende esitamist vabavormilise laulu või retsitatsioonina), et vältida loo kandvust nõrgestava melodramaatika ohtu. Muuhulgas sain selleks julgust ka Ibseni väidetavast rahulolematusest Griegi kiiresti iseseisvat kuulsust kogunud muusikaga „Peer Gynti“ esiklavastusele, mida Ibsen pidas oma visiooni kohta liig ilusaks ja rahvusromantiliseks. Ligikaudu samal kaalutlusel viisin proosasse ka ema Åse Sooria-Mooria-sõidu Peetruse juurde. Mõtlen nii, et kui pilvisse hajuvad unistused on Peerile kord juba reaalsemad kui seenane pärisreaalsus, miks neid mitte siis esitadaagi reaalelulise proosana.

Paul-Eerik Rummo

Aprill, 2016

Järelsõna Henrik Ibseni „Peer Gynti“ väljaandele (Tallinna Linnateater, 2016)

Ugala teater

Loominguline juht Tanel Jonas
Teatrijuht Garmen Tabor

Lavastusala juht Paul Vester

Kostüümiala juht Lily Kraav

Grimmiala juht Merle Liinsoo

Tehnikajuht Harlet Orasmaa

Lavatehniline juht Siim Saarsen

Kunstnikud-dekoraatorid
Taimi Põlme, Eve Komissarov

Kostüümimeistrid Lily
Kraav, Tiit Palmiste, Viive Tõlpus

Tislerid Peeter Raska, Riho Otsma

Metallitööde meister Jüri Ignatenko

Finantsjuht Helle Konts

Haldusjuht Kaido Kivipõld

Teenindusjuht Eleri Helimets

Korraldusjuht Heigo Teder

Müügijuht Kätlin Sumberg

Trupijuht Karl Kena

Dramaturg Liis Aedmaa

Muusikajuht Peeter Konovalov

Teater Vanemuine

Teatrijuht Kristiina Alliksaar

Draamajuht Tiit Palu

Balletijuht Mare Tommingas

Muusikajuht Risto Joost

Peakunstnik Maarja Meeru

Lavastusala juht Maarja Liba

Dekoratsiooniala juht Marika Raudam

Kostüümiala juht Liisi Ess

Grimmiala juht Kelly Kullerkupp

Rekvisiidiala juht Liina Martoja

Valgusala juht Andres Sarv

Heli- ja videoala juht Andres Tirmaste

Lavatehnilise teenistuse juht Rello Lääts

Haldusteenistuse juht Kalle Kukk

Teenindusjuht Erik Makarov

Turundusjuht Kristel Tannik

Finantsjuht Tiina Lood

Trupijuht Merle Nikkinen

Personaliala juht Liis Noorkõiv

Noortetöö juht Mari Puistaja

Kirjandusala juht Anu Tonts

Kavalehe koostas Anu Tonts

Kavalehe kujundas Katrin Kelpman

Kavalehe fotod tegi Heigo Teder

Plakatifoto tegi Siim Vahur

Plakati kujundas Janno Saft

Trupp tänab: Raido Mägi, Alar Kähr, Airi Liimets ja Paul-Eerik Rummo

Ugala teatrit toetavad

Vanemuise teatrit toetavad

Teatri peatoetaja
TALLINK

Aasta toetaja

kinema

Aasta toetaja

METEC

Koostööpartner

MARTELL
COGNAC
FONDÉE EN 1715

Suvekontsedi peatoetaja

GIGA

Ametlik hotellipartner Tartus

LONDON
HOTELL

Tartu
heade mõtete linn

AITAN LAPSI

KULTUURIMINISTEERIUM

RÕÕM ELAMUSTEST

TALLINKIL ON SUUR RÕÕM OLLA
TEATER VANEMUINE SUURTOETAJA

TALLINK

kinema

**Uksed, mis käivad sinuga läbi elu.
Kindlalt ja turvaliselt!**

Tasuta lühinumber üle Eesti 12160
Müük | Paigaldus | Hooldus ja remont

www.kinema.eu
info@kinema.eu

MARTELL
COGNAC
FONDÉE EN 1715

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOLIGA.
ALKOHOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

ugala.ee

vanemuine.ee